

PLANTE SPECIFICE ÎN EVENIMENTELE EXISTENȚIALE UMANE*

EMILIAN ȚOPA

Omul, de-a lungul întregii sale istorii, a găsit în plante o sursă nepuizabilă de hrană, de leac, de îmbrăcăminte, de adăpost, de apărare, de meditație, de inspirație și de alinare. La bine și la rău, la bucurie și la întristare la speranțe și la deznădejde, începînd de la naștere și pînă la moarte, plantele ne însoțesc pe tot drumul vieții noastre. Prin forma, variabilitatea, vitalitatea și fertilitatea, belșugul, biochimismul, frumusețea și dinamismul lor, dublat de efectele recreative, sanogene, euforice, enigmatice, nefaste și ucigătoare, ele au căpătat în conștiința noastră, un interes ardent, o semnificație sublimă, un cult de admirație, de respect și de venerație, care în metamorfoza sa, a trecut prin trei etape distincte: de umanizare, de zeificare și de interțifică.

Rolul, semnificația și alegerea plantelor pentru întreținerea tradițiilor și obiceiurilor omenirii depinde de poziția geografică, de climatul regiunii respective și de starea culturală. Din multitudinea obiceiurilor și tradițiilor care utilizează plante în asemenea împrejurări se desprind în primul rînd acele care aparțin celor trei evenimente existențiale: nașterea, nunta și decesul. Această trinitate folclorică în evoluția practicilor ei în care se recunosc reminescente ale comunei primitive, ale epocii cînd zeii au devenit la ordinea zilei sau mai tîrziu, cînd tradițiile și obiceiurile legate de evenimentele amintite trec pe seama păstorilor, a agricultorilor sau a muncitorilor de mai tîrziu din industrie, comerț și navigație. De la o fază la alta intervin mutații determinate atît de ocupațiile specifice tipurilor mai noi, cît și de influența civilizațiilor venite din diverse părți ale lumii.

În complexitatea sa etnografică și folclorică, regăsim acest cult în unele ceremoniale religioase, cîmpenești și culturale, ilustrate prin: „ierburi de sub cruce”; arbori istorici; ansamblul mioritic; poarta sărutului; masa tăcerii; coloana infinitului etc., obiective peisajere de prestigiu național și internațional.

În epoca mitologiei primitive, omul s-a închinat firului de iarbă, care în caz de epidemii îl scăpa de moarte; venera arborii, care în vreme de ploaie

*) În toamna anului 1959, la un schimb de experiențe în Bulgaria am poposit în orașul Plevna, spre a vizita cimitirul celor 20 de mii de eroi căzuți în războiul pentru independență. Cu acel prilej am fost solicitat să dau o listă a plantelor pe care poporul român le-a consacrat amintirii celor dispăruți. De atunci ne-a preocupat în mod deosebit cultul plantelor legate de tradițiile și obiceiurile popoarelor în legătură cu cele trei evenimente existențiale, spre a fi materializate într-o secție la grădina botanică ieșană, ca o anexă la cimitirul și biserica Sf. Anastasie și Ciril, din Podgoria-Copou, ctitorite de Vasile Lupu, domn al Moldovei (1834—1853)

cu înfricoșătoarele fulgere și trăsnete îl fereau sau îl expuneau la electrocutări; diviniza pădurea, care în timp de secetă sau foamete ori în caz de in-vazii, îi oferea adăpost, hrană și scut.

În neolitic, de acum 8—12 mii de ani, s-a produs în viața economică culturală și socială a omenirii o revoluție capitală. Omul, ca pescar, vânător și culegător, ca să-și întregască hrana zilnică, a practicat în mod primitiv creșterea animalelor și cultura plantelor. Asirienii, în calendarul lor agricol, aveau luna livezilor, smochinilor, etc. Akkadienii și sumerienii din Mesopotamia, în mileniul al IV-lea î.e.n., cultivau curmalul, considerându-l ca arbore sfânt. Tot în epoca antică, se pomenește de „Valea Florilor“ lui SOLOMON, din Iudeea de lângă Ierusalim; de „Guilistan“, țara trandafirilor și „Susa“ orașul crinilor din Iran; de „Iridariile“ și de „Rosariile“, divinizate prin zeița FLORA, la romani. Tot de atunci ne-au rămas de la strămoșii noștri traco-daci, numirile unor luni și sărbători cimpenești: Germănar (martie), Florarii sau Prier (aprilie), Arminden, Frunzar ori Pătrar (mai), Cireșar (iunie), Cuptor (iulie), Gustar, Măsălar sau Seceriș (august), Răpciune sau Vinicer (septembrie) etc.

Acest cult al plantelor este foarte vechi. Egiptologul francez GASTON MASPERO (1846—1916), relatează între altele, obiceiul de a împodobi frunțile mumiiilor cu ramuri de măslini. Pe timpul dinastiei imperiale a faraonilor egipteni, AMENOHAT, din Hawara, la necropole se utilizau pentru morți cununite de rezedă. Altă plantă africană străveche de cult, „henna“ (*Lawsonea inermis*), din familia litracee, este și astăzi apreciată și utilizată frecvent drept colorant, odorant și septucid, în cosmetică și la îmbălsămări.

Tot în antichitate, acum 6 mii de ani, de un cult aparte, se bucura genul *Amaranthus*, din familia știrului, cu 50 de specii alimentare, medicinale, ornamentale și buruieni, considerate ca simbol al nemuririi, consacrate morților. După Eliada lui HOMER (sec. al VIII-lea î.e.n.), pelasgii, strămoșii grecilor din Tesalia, purtau coroane de „amaranta“, la funerariile lui AHILE. Băștinașii precolumbieni, aztecii și maya, din America de Nord, atribuiau acestor plante puteri divine, de a reînvia morții, utilizându-le pe scară largă în riturile lor religioase și mistice. Conchistadorii, mercenarii și aventurierii spanioli, pentru a combate acest cult păgân exagerat, au declarat procesul de a le stărpi. Mai nou, s-a constatat că *A. edulis*, *A. paniculata* etc., nepretențioase la climă și sol, cu valori ridicate în proteine, aminoacizi și polivitamine pot da trei recolte pe an, fapt care impune reconsiderarea acestui grup de plante, în vederea de a fi reintroduse în cultură, alături de cereale și păstăioase, spre a completa nevoile alimentare, din ce în ce mai dificile.

Budiștii, care constituie 1/7 din credincioșii lumii, adoră și astăzi arborile binecuvîntat sau arborele pagodelor (*Ginkgo biloba*). Ca semn de pietate, îl regăsim plantat în preajma templelor și mormintelor budiste, în cite două exemplare, unul femel și altul mascul.

Japonezii, din insula Hondo, consideră pe *Chamaecyparis*, *Cryptomeria*, *Sciadopitys*, *Thuja* și *Thujopsis*, ca arbori sfinți și făcători de minuni.

Pigmeii gabonezi din Africa tropicală, consideră cînepa de Guinea (*Sansiviera guinensis*), ca plantă magică, folosind-o ca feteș, pentru apărarea caselor contra duhurilor rele.

Indigenii din America de Sud, consideră, din cele mai îndepărtate timpuri, arbustul coca (*Erythroxylon coca*), ca plantă sfîntă, pe motiv că forti-

fică organismul, anihilind în același timp foamea și setea, mai ales în trece-
rile obositoare și de lungă durată, peste munții Anzi.

Alt exemplu revelator, ni-l oferă „peyote“ (*Lophophora williamsii*),
plantă suculentă, din deșerturile mexicane, care datorită celor 30 de alcaloizi,
îndeosebi a mezcaltinei, provoacă așa zisă beție mexicană, manifestată
prin halucinații optice și auditive, urmate de anihilarea foamei și setei, fapte
pentru care i se atribuie puteri divine. Ea este utilizată din timpuri precolu-
mbiene, de 44 seminții, din 11 state americane și canadiene, la unele mani-
festări religioase, însoțite de ceremonii, dansuri și ospețe nocturne, dirijate
și supravegheate numai de preoți. Cine încalca aceste reguli rituale plătea
cu capul nesocotita. Încercările de către sfatul bătrînilor, de a reglementa
consumul sucului vătămător de „peyote“ au fost paralizate de un oarecare
conducător Raymond Nacai, în avantajul unor anumite cercuri, spre a men-
ține populația într-o stare inapoiată, departe de problemele arzătoare ale
realității cotidiene (R. E. Schultes, A. Hofmann, Die Pflanzen der Götter)

Soma (haoma), ilustrată prin ambrosia și nectarul, era socotită ca bău-
tura zeilor. În religia mozaică și creștină, vinul simboliza bucuria, puritatea
și viața, fiind utilizat la toate ceremoniile mai importante a acestora
(M. Cotrău, 1001 de gânduri pentru cumpătare. 1981).

O sinteză asupra acestui cult, pentru lumea veche, îl regăsim în biblia
vechiului testament, unde se pomenesc la vreo 50 de specii de plante de cult
care prin intermediul misionarilor, diplomaților, comercianților și amato-
rilor de flori, au ajuns cu timpul și în țara noastră (N. Neaga, Flora și vege-
tația din orientul biblic. 1961).

La cei vechi, bradul era consacrat zeiței *Artemisia*, salcia *Herei*, ste-
jarul lui *Jupiter*, fagul lui *Zeus*, mirtul *Veneriei*, frasinul lui *Marte*, plopul
lui *Hercule*, laurul lui *Apolo*, măslinul *Minervei*, cedrul *Eumenidelor*, pal-
mierul *Muzelor*, vița de vie lui *Dionisis* etc.

Revenind la România, strămoșii noștri traco-daci, s-au închinat fagului
care după credința lor, prin freamătul frunzișului său, talmăcea voința zeu-
lui suprem *Zamolxe*, ce întruhipa fertilitatea solului și nemurirea sufletului.

Ca simbol al mitologiei arhaice a dendrolatriei, un loc deosebit îl ocupă
bradul care prin portul său piramidal, ramurile în verticile și frunzișul întu-
necat și pururea verde, întruhipa armonia, simetria, perfecțiunea, tăria,
sănătatea și perenitatea. Acest element totemic, supranumit arborele vieții
și al morții, tovarășul permanent și fidel de leagăn, de nuntă și de moarte,
face punte de trecere dintre fenomenele de cultură materială și spirituală,
în drumul fără întoarcere. Silueta sa cosmică o regăsim în cultul bisericesc,
blazonul monedelor, în arta noastră populară, pe scoarțe, lăzi de zestre, vase
de lut, ouă încondeiate, stâlpi de porți și case.

Acest cult mitologic este evocat și mai pregnant în zeci și sute de vari-
ante al Mioriței, balada în care se reflectă mindria și seninătatea strămoșilor
noștri traco-daci, care în lupta cu „vitregia soartei, impletită cu stihiiile cos-
mice, au disprețuit moartea, cu unica dorință ca „brazii“ și „pălținașii“ de
pe gura de rai să le fie nuntași.

Bistrițenii, maramureșenii și bucovinenii în cultul lor pentru arbore
înainte de a tăia un brad, se închină lui și se roagă să-i ierte (G. Coșbuc,
Poezii. 1971).

Multe dintre plantele crescute pe mormintele, cum ar fi: Brebenel,
Bujor, Busuioc, Crin, Ghiocel, Mărgăritar, Trandafir, Vioreaua ș.a., după

credințele poporului nostru, s-ar fi născut din suferințele, sudoarea, lacrimile și sângele celor oropsiți.

Cultul de a însufleți plantele cu unele puteri magice, este o zestre milenară, rezultată din realitate și vis, din poezie și filozofie. Din punct de vedere al miturilor, recordul îl dețin arborii socotiți ca făcători de minuni. În lumea basmelor, mărului, arborelui conștiinței binelui și al răului, i se acordă puterea magică de a reînvia morții și de a reda vederea orbilor; cu cetină de brad, molid și ienupăr, sau frunza de frasin ori seva de carpen și salcie, alungă orice boală provocată de spiritele răufăcătoare (A. Gorovei, M. Lupescu, Botanica poporului român. 1915).

Științific s-a dovedit astăzi că uleiurile volatile ale unor plante, cum ar fi cele de usturoi, hrean, mălin, brad, molid, ienupăr, levănțică etc., distrug o seamă de microorganisme și aceasta în mod fulgerător. Efectul altora îl deducem din însăși numirea populară, cum ar fi apucătoarea (epilepsia), floarea de friguri, rădăcina ciumei etc.

Alte plante semnificative, cum ar fi „samca“ (*Eryngium planum*, *Galium verum*, *Lallemantia iberica*, *Leonorus cardiaca*, *Sisymbrium officinale*), și-au primit acest epitet, după boala contra căreia sînt utilizate, respectiv după calculul lingvistic de „Samca“ (Avestița, Aripa Satanei, Baba Coajă), consacrat demonului legendar, căruia i s-ar atribui „pociturile“ la copii, care suferă de colite gastro-intestinale, ori epilepsie sau tetanos (V. Bologa, Lamaștu-Karina-Samca, 1935).

Din cele peste 400 de specii de plante aflate în cimitirele din țară, mai bine de 5% au fost trecute cu vederea sau sînt cu totul noi pentru flora ornamentală a României, anume: *Artemisia lanata*, *Aegopodium podagraria*, *Albostriatum*, *Aesculus turbinata*, *Asparagus verticillatus*, *Ceratostigma (Plumbago) plumbaginoides*, *Cercis siliquastrum*, *Euphorbia lathyris* și *Ricinus communis* de la Arad; *Ficus carica*, *Juniperus thurifera*, *Pinus jeffreyi* și *Rosmarinus officinalis* de la București; *Hepatica transilvanica* de la Cîmpulung-Moldovenesc; *Cotoneaster dammeri v. radicans*, *Fagus sylvatica*, *Atropunicea*, și *Mateucia strutiopteris* de la Cluj-Napoca; *Ruscus aculeatus* de la Craiova; *Bergenia stracheyi* și *Yucca flexilis v. semicylindrica* de la Drobeta—Turnu Severin; *Potentilla atosanguinea* și *Scopolia carniolica* de la Mănăstirea Humorului; *Euonymus nanus* de la Prisaca Dornei; *Epimedium alpinum* de la Rădăuți; *Iris chrysographis* și *Paeonia tenuifolia* de la Timișoara; *Helonium × hybridum* de la Zărnești etc.

Plantele aferente celor trei evenimente de viață, întruchipate în arborile vieții, înțelepciunii și nemuririi, ca apanaj confesional, născut din intermitentele conflicte, reforme și scindări (schizme), trecute prin descernămintul fin al zeilor și duhurilor solomanari, meteorologi, profeți și magi, constituie un material etic, estetic și mai ales utilitar din domeniul complex al alimentației, condimentelor, băuturilor, medicamentelor, construcțiilor, pînă la prepararea rafinată a hîrtiei, coloranților, parfumurilor, cosmeticelor și îmbălsămarea mumiilor.

Facerea lumii, culminată cu grădina raiului, ilustrează fitotehnia în complexitatea ei, ca o preocupare tehnico-științifică, rezultată dintr-o gîndire, cercetare și creație a omului, legat de natură, de cunoașterea intimă a mediului înconjurător și de valorificarea rațională a resurselor naturale (J. D. Bernal, Știința în istoria societății. 1964. 65).

De la acest cult milenar, legat de arborele vieții, s-a statornicit frumosul și utilul obicei ca la nașteri, la încheierea căsătoriilor, la întemeierea

unor localități, inaugurarea unor așezăminte culturale, ori pentru cinstirea unor oameni iluștri sau eroi, să se planteze câte un brad, ori stejar sau un pom fructifer. Spiru Haret (1815—1912), ca ministru al instrucțiunii, a instituit la 8 februarie 1901, legea pentru cultul sădirii pomilor (Rev. Șt. „V. Adamachi“ III. 1912).

Indiferent de vîrstă, de preocupare sau grad de cultură, o floare frumoasă, un peisaj încîntător, predis pune la emoții de inspirație și creație. Ca motiv folcloric, în lirica poporană, în legătură cu plantele de cult, s-a preconizat și încetățenit simbolistica florilor, utilizat de la caz la caz : busuioiul cu mirosul său plăcut, inspiră atașamentul și dragostea pentru toate ciclurile vieții ; bujorul și trandafirul cu flori roșii înșingurate, sugerează pudoarea ; cimișirul, mirtul și saschiul cu frunze pururea verzi, sînt considerate ca semn al tinereții și prieteniei ; crinul cu flori albe și miros suav, simbolizează inocența, delicatetea și grație ; stejarul, arborele oțelit cu frunze lucioase, simbolizează putere.

Știința modernă, nomenclatura botanică binară, a preluat de la acest cult legendar, o serie de omonime, pe care omul din epoca neolitică, a metalelor și a creștinismului medieval l-a dedicat eroilor, zeilor sau locurilor sacre : *Achillea*, *Adonis*, *Andromeda*, *Archangelica*, *Artemisia*, *Asclepias*, *Atropa*, *Cassandra*, *Circaea*, *Cupressus*, *Daphne*, *Deodora*, *Dryas*, *Gentiana*, *Helenium*, *Hesperis*, *Hyacinthus*, *Iris*, *Narcissus*, *Nymphaea*, *Paeonia*, *Paradisea*, *Paris*, *Parthenium*, *Phoenix*, *Santolina*, *Thea*, *Theobroma*.

Produsele unor plante existențiale, prin valoarea lor nutritivă și curativă, au fost folosite ca troc (schimb în natură) și tribut, în loc de monede : semințe de gîncu în Kaifin (China), calupurile de ceai în Orient, curmale în Somalia, boabele de cacao și semințele de amarant în Mexic.

O zicătoare sirbească, care spune „cine taie un pom, acela ucide un om“, ne face să ne gîndim la aceea că un pom sau arbore matur, în cursul perioadei de vegetație, produce într-o oră 1,7 kg de oxigen — aer vital, necesar unei persoane pe timp de două luni.

În țara noastră s-a păstrat obiceiul și se venerază stejarii lui Ștefan cel Mare (1457—1504) de la Baia, Botușanița, Cașvana și Vizantea-Răzășească ; gorunul lui Horia (1730—1785) de la Tebea ; merii pletoși a lui Ion Ionescu de la Brad (1818—1892) din Horia ; gorunul lui Al. I. Cuza (1820—1873) de la Vorona ; cornul lui Sándor Pötefi (1823—1849) de la Coltău ; gorunul lui Avram Iancu (1824—1872) de la Blaj ; stejarii lui Dimitrie Brândză (1846—1895) de la Muzeul de Istorie Naturală din Iași ; teiul lui Mihai Eminescu (1850—1889) din parcul Copou—Iași ; stejarul lui Henri Mathias Berthelot (1861—1931) din parcul Teatrului Național din Iași etc.

Acest omagiu sacrosanct plurimilenar, culminează cu capodoperele ; coloana infinitului, masa tăcerii și poarta sărutului ale lui Constantin Brâncuși (1896—1957).

Plantele legate de tradițiile și obiceiurile practicate cu ocazia celor trei evenimente existențiale, în ansamblul lor, au atîta rezonanță istorică, socială, științifică, culturală, etică, estetică și materială, încît trebuie cunoscute, protejate, înnobilate și perpetuate ca un pios omagiu, în amintirea antecesorilor noștri, care ne-au dat exemple de vitejie, de eroism, de cumpătare, de fraternitate, de omenie, de înțelepciune, de progres și de pace în lume.

SPECIFIC PLANTS FOR EXISTENTIAL HUMAN EVENTS

S u m m a r y

The choice and the significance of worship plants at all times was closely related to the geographic location, to the badness of the weather and to the evolution of the mankind.

Depending on human emotional conditions in various circumstances such as birth, wedding or death, the name of the worship plants is always suggesting some atavic reminiscences concerning the Fate and the Fatal Sisters, the gods' worship, the pastoral revolution together with the agricultural and the industrial one. That is why, in religious, rustic or cultural ceremonies of the many peoples all over the world, worship plants are known as „grasses under the cross“, as „fate and life trees“, as sacred trees, as historical, fertilizing and justice-rendering trees. Worship plants in our country are also involved in the „mioritic ensemble“, in the „table of the silence“ in the „gate of the kiss“, in the „column of the infinite“, all of these being landscape objectives of world renown.